

etcetera zijn soms ronduit naïef. Houtman meent dat kinderpreek en kinderdienst het best gedijden in het ‘protestantse midden’: een sfeer dus waarin verschillende kerkelijke benaderingen elkaar niet uitsloten. Voor de hedendaagse lezer resulteert dat niet altijd in een even consistente boodschap, bijvoorbeeld in het al genoemde voorbeeld van Ananias en Saffira. De vriendelijk-belerende toon van het ‘protestantse midden’ gaat nu eenmaal slecht samen met de God der Wrake. Het oordeel van een kritisch waarnemer als de pedagoog Jan Ligthart (1859-1916) valt niettemin gunstig uit. Ligthart bezocht de kinderkerk vanaf zijn zesde jaar. Aan ‘meneer Beekman’ bewaarde hij goede herinneringen, vooral door diens attitude tegenover de jeugd. ‘In die liefde zat zijn beste preek.’

Voor de onderzoeker op dit terrein is de door Houtman toegevoegde bibliografie van grote waarde. De auteur is niet over één nacht ijs gegaan. Zijn bibliografie berust op autopsie van 325 kinderpreken, die in openbare collecties en dus ook door anderen raadpleegbaar zijn. Via het bibliothecaire digitale zoekstelsel Picarta kunnen zij probleemloos worden terug gevonden. Uit de uitvoerige analyse van de inhoud blijkt fraai dat het talent om ‘den regten kindertoon aan te slaan’ niet aan ieder gegeven was. Werk van begenadigde vertellers, als C.E. van Koetsveld en R. Koopmans van Boekeren, steekt ook voor de hedendaagse lezer uit boven de middelmaat in het genre. Houtman tekent daarbij aan dat deze twee het aandurfden ‘de beoogde boodschap centraal te stellen en de uitleg van de Bijbeltekst een minder primaire plaats te geven’ (p. 171). Maar uiteraard hanteert elke tijd zijn eigen kwaliteitscriteria. Over de in de negentiende eeuw in protestants Nederland graag gelezen Franse opwekkingsprediker Adolphe Monod merkt Houtman op dat de lezer van 2014 eigenlijk alleen nog onder de indruk komt van de lengte van diens kinderpreken. ‘De ‘magie’ die ooit van Monod moet zijn uitgegaan, zelfs van diens gedrukte woorden, is voor hem niet meer navoelbaar’ (p. 183).

Andere aspecten duiken wat onverwacht op in het betoog. Verwijzingen naar buitenlandse voorbeelden (met name uit Engeland, maar ook uit het Duitse piëtisme en het Franstalige Réveil) komen regelmatig voor, maar worden niet systematisch uitgewerkt. Op een andere voor de hand liggende vraag gaat Houtman wel in. Waarom kwamen

kinderkerk en kinderpreek bij gereformeerden zoveel minder voor dan bij hervormden? Het antwoord staat verstopt in een paragraafje op p. 50, dat begint met de behandeling van de ‘jeugdkerk’ in hervormd Rotterdam. Maar wat daarna over de gereformeerden gezegd wordt is volstrekt afdoende: ‘In die tijd [jaren twintig] stond men in de Gereformeerde Kerken in Nederland afwijzend ten opzichte van elke vorm van categoriale godsdiensttoefening en achtte men zowel de kinderkerk als de jeugdkerk op bijbelse en historische gronden – nooit zijn de kinderen uitgesloten geweest van de samenkomsten der gemeente – onacceptabel.’ Zó vreemd is het dus niet dat ik in gereformeerd Nederland in de jaren zestig van de twintigste eeuw nooit een ‘kinderkerk’ meemaakte. De evangelisatie vormde een uitzondering. Wellicht is het daaraan te danken dat in de bibliografie ook een kinderpreek voorkomt van de hand van de bekende Lucas Lindeboom, terwijl de verder vrijwel alomtegenwoordige Abraham Kuiper uitgerekend op dit terrein schittert door afwezigheid!

Over het begin van de kinderkerk in Nederland is Houtman zeer specifiek (1779), over het einde van het werk in deze vorm houdt hij een slag om de arm. De kinderpreken hielden het in gedrukte vorm ‘zo’n 125 jaar’ vol. De lezer is benieuwd naar de manier waarop het verder ging. Welke lijnen lopen er van de kinderdienst naar de thans zo bekende kindernevendienst? Houtman heeft met dit boek een verrassend aspect van de negentiende eeuwse kerkgeschiedenis op tafel gelegd, dat doet uitzien naar een vervolg. Gezien de rijkdom van verwijzingen naar plaatselijke omstandigheden valt te hopen dat daaraan ook een geografisch register wordt toegevoegd. –

¶ Fred van Lieburg (red.), *Opwekking van de natie. Het protestantse Réveil in Nederland*, Hilversum: Verloren, 2012, 311 pagina’s, ISBN 978 90 8704 263 9, €29,00.

¶ Leo Mietus

Opwekking van de natie is een belangwekkend boek, dat ter gelegenheid van het tachtigjarig jubileum van de Stichting Réveil-Archief verschenen is. Het laat zien hoe vruchtbaar het Réveilonderzoek is geweest in het tijdperk na ‘mevrouw Kluit’. Zij meende dat het Réveil slechts weer te geven was